

Nybyggarna

Skildringen av hemlösa i en dokumentärserie

Av: Caroline Wessman

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Kandidatuppsats (SOPA63)
HT 2012

Handledare: Anders Olsson

Abstract

Author: Caroline Wessman

Title: Nybyggarna. The description of homeless people in a documentary [Translated title]

Supervisor: Anders Olsson

This study investigates how the homeless people are portrayed in the Swedish documentary TV-series Nybyggarna. This is made through a power perspective because power can be found in most human relations. All the eight episodes of the series were analyzed qualitatively through a discourse analysis with focus on the speech. The main results of the study are that the homeless people in the series are constructed as victims in their relation to the host as well as in their relation to drugs. At the same time the roles can also be turned with the host or the drug as the victim in relation to the homeless person. The series seems to be about something more than building homes for homeless people. It also seems to be about their low self-confidence they also long for affirmation and to feel solidarity with other people.

Key words: power, victim, homeless, addiction, relations

Key words: makt, offer, hemlös, beroende, relationer

Innehållsförteckning

Abstract	1
Förord	4
Inledning	5
Vilka är hemlösa?	5
Problemformulering	6
Förtydligande	7
Syfte	7
Frågeställningar	7
Bakgrund	8
Fyra historiska perioder	8
Hemlöshetspolitikens förändring	8
Tidigare forskning	9
Samhällets bild av hemlösa.....	9
Kategorisering och exkludering	9
Medias roll	10
Hemlöshetens politik	11
Missbruk	12
Teori	13
Makt som styrkeförhållande.....	13
Makt och vetande	14
Motmakt.....	14
Den förtryckande och skapande makten	15
Normer	15
Metod	16
Val av metod	16
Diskursanalys	16
Urval	17
Validitet och reliabilitet	18
Tillvägagångssätt	19
Etiska överväganden	20
Litteratursökning	20
Resultat och analys	21

Om Nybyggarna.....	21
Del 1.....	23
Del 2.....	25
Offer och hjälpare.....	25
Beroende.....	27
Avsaknad av bekräftelse.....	30
Del 3.....	31
Motmakt.....	31
Slutdiskussion	33
Offerbilden.....	33
Avsaknad av bekräftelse och tillhörighet.....	34
Missbrukarbilden	34
Fortsatt forskning.....	35
Referenser	36

Förord

Ett stort tack till min handledare Anders Olsson som hjälpt mig väldigt mycket både genom att under handledning och via mejl svara på alla mina frågor. Ett stort tack också till min familj som stöttat mig under uppsatsskrivandet och hjälpt mig genom att korrekturläsa samt komma med idéer och tips.

Inledning

För mig och många andra är det en självklarhet att ha någonstans att bo, att ha någonstans att ta vägen efter jobbet eller skolan. En plats där man kan känna sig trygg, förvara sina ägodelar och veta att man kan låsa om sig – ett hem. Ett hem som är ens alldeles egna och som inte tas ifrån en. Det är långt ifrån självklart för alla. Många människor lever i en annan verklighet och saknar tryggheten av ett boende och ett eget hem. I Sverige var 34 000 personer hemlösa år 2011, vilket är en ökning jämfört med år 2005 då den förra mätningen genomfördes och siffran landade på 17 800 (Socialstyrelsen, 2011). På sex år har alltså antalet hemlösa i Sverige mer än fördubblats. Att prata om hemlöshet väcker många olika känslor och ämnet förekommer ofta i olika typer av debatter. Många känslor är precis vad Kanal 5:s nya dokumentärserie Nybyggarna väckte när det började sändas hösten 2012. I åtta avsnitt får man följa Anders Öfvergård (Arga snickaren) när han möter hemlösa missbrukare som vill lämna sitt gamla liv bakom sig och börja om. Efter att under några dagar ha provat på att leva som hemlös bestämmer sig Anders för att tillsammans med sju hemlösa bygga deras boenden.

Vilka är hemlösa?

När man pratar om hemlösa och hemlöshet är det viktigt att definiera vad hemlöshet är och vilka definitioner man lägger i begreppet. Det gör att man säkert vet att man pratar om samma sak och möjliggör också olika typer av kvantifierande jämförelser. Socialstyrelsen har i sin rapport om hemlöshet från år 2005 definierat hemlöshet utifrån fyra olika situationer:

1. Personer som är uteliggare eller vistas på jourboende, härbärke eller akutboende – tillfälliga lösningar.
2. ”[...] personer som är inskrivna på kriminalvårdsanstalt, behandlingsenhet eller stödboende inom socialtjänst, landsting, privat vårdgivare, HVB-hem eller SiS-institution. Om tre månader, räknat från mättillfället, skulle de skrivas ut utan att ha bostad ordnad”.
3. ”[...] personer intagna eller inskrivna på behandlingsenhet eller stödboende inom socialtjänst, landsting, privat vårdgivare, HVB-hem eller SiS-institution. Utskrivning var inte planerad inom tre månader från mättillfället, men bostad var inte ordnad inför eventuell framtida utskrivning eller utflyttning”.
4. ”[...] personer som bor kontraktslöst hos anhöriga eller bekanta eller har andrahandskontrakt för kortare tid än tre månader. Personerna i denna grupp hade sökt

hjälp hos socialtjänsten eller annan organisation för att få hjälp med att lösa sin boendesituation” (Socialstyrelsen, 2010, s.14).

Problemformulering

Att definiera hemlöshet är som tidigare nämnt viktigt för att veta att man pratar om samma saker. Alla skulle nog inte benämna det som att vara hemlös om man bor hemma hos olika kompisar utan att ha en egen lägenhet. Albrekt och Rundqvist (2002) menar att det vanligaste för hemlösa är att bo tillfälligt hos någon anhörig eller bekant och att antalet uteliggare har minskat. Det vanligaste sättet för de att försörja sig är genom social- eller sjukbidrag. Socialstyrelsen anser att det inte finns någon typisk hemlös och ser hemlöshet som en beskrivning av den tillfälliga situation människan befinner sig i, snarare än en definition av människan. Vidare skriver de att alla hemlösa är olika och därmed också kräver olika typer av insatser (Socialstyrelsen, 2010). Två möjliga förklaringar till hemlöshet är enligt Swärd (1998) de strukturella och de individinriktade. I de individinriktade anses personliga förhållanden vara orsaken. Det kan t.ex. vara psykisk sjukdom, relationsproblem eller missbruk vilket gör att man helt enkelt inte klarar av ett eget boende. De strukturella förklaringarna är att hemlöshet orsakas av fördelningen av resurser samt hur de organiseras. Det uppges kunna leda till arbetslöshet och fattigdom (Swärd, 1998).

Utöver de strukturella och individuella förklaringarna har också normer och värderingar en stor betydelse. I *Normer och normalitet i socialt arbete* beskrivs hur människor någonstans strävar efter att vara normala och vara som alla andra. Trots det finns det också människor som väljer att gå emot strömmen och vill vara originella men då handlar det mer om avvikelsen i sig eller att vara mer än de normala, som t.ex. att vara rikare eller kändare än andra. För de flesta är det inte eftersträvansvärt att avvika genom att t.ex. vara osedd eller fattigare än andra. De rådande normerna och idealen är alltså någonting vi människor vill leva upp till (Svensson, 2007). Att vara hemlös är nog ingenting de hemlösa strävar efter. Om man ska tro Svensson och hennes syn på normalitet vill även de hemlösa vara som alla andra, bli sedda och vara en del i samhället. När de stämplas som hemlösa riskerar de att bli stigmatiserade vilket påverkar människors och samhällets uppfattning och bemötande av dem. Som tidigare nämnt kan det skilja sig vad som läggs i hemlöshetsbegreppet och hur det definieras men trots det är hemlösa en avvikande grupp i samhället som inte är lika delaktiga som alla andra. Det kan bero på att hemlöshet är något av en ond cirkel, utan arbete är det svårt att få en bostad och utan bostad är det svårt att klara av ett arbete. Många hemlösa

hamnar utanför samhället och för att överleva krävs att de ägnar sig åt att söka efter mat, kläder och att sköta sin personliga hygien (Albrekt & Rundqvist, 2002). Saker som många andra människor gör per automatik och därmed inte behöver ägna särskilt mycket tid eller tanke.

Synen på hemlösa blir alltså väldigt olika beroende på vilken bilden är av dem. Människor är fria att själva bilda sig en uppfattning om hemlösa och hur de ska bemötas. Det fria valet är nära sammankopplat med makt eftersom alla alltså har makt över den egna uppfattningen och synen på olika saker. Hur synen på hemlösa är och hur maktrelationen hemlös-hjälpare ser ut är därför någonting jag vill undersöka närmare. Med hjälpare menar jag inte de samhällliga organisationer hemlösa kommer i kontakt med utan hjälparen kommer i detta fall utgöras av programledaren i en dokumentärserie.

Förtydligande

När begreppet Nybyggarna framöver nämns i uppsatsen kommer det enbart att syfta till Kanal 5:s teveprogram och varken till Vilhelm Mobergs roman eller Jan Troells film. Nybyggarna kommer också framöver användas synonymt med ord som teveprogram och program för att få en mer varierande text.

Syfte

Denna studie är en diskursanalys av hur hemlösa skildras i dokumentärserien Nybyggarna. Detta görs utifrån ett makteoretiskt perspektiv och skildringen ses också till viss del i en större samhällelig kontext.

Frågeställningar

- På vilket sätt beskrivs deltagarna i Nybyggarna?
- Hur skildrar programmet vilka som är hemlösa och varför de är det?
- Hur kan skildringen av de hemlösa förstås utifrån ett maktperspektiv?

Bakgrund

Fyra historiska perioder

Hemlöshetsforskningen har från mitten av 1800-talet och cirka 100 år framåt förändrats väldigt mycket, vilket Swärd (2008) visar på med hjälp av fyra olika perioder. Den första perioden sträcker sig från år 1850-1920 och hemlösheten går från att ha varit ett individuellt problem till att bli ett social fråga vilket kopplades till fattigdom och bristen på bostäder. I den andra perioden mellan år 1940-1950 växte den moderna välfärdsstaten fram och att bygga bostäder blev en viktig del i att kunna eliminera fattigdom och hemlöshet. Miljonprogrammet startade i den tredje perioden, vilken varade mellan år 1960-1980. Målsättningen var att bygga en miljon bostäder på tio år och hemlösa kunde därmed flytta in i ett eget boende.

Uppfattningen var att hemlösheten skulle kunna byggas bort. I den fjärde och sista perioden, från år 1985 till mitten på 1990-talet, upptäcktes att gruppen hemlösa var mycket större än man tidigare trott och därför var önskan att återupprätta härbärgen etc. (Swärd, 2008).

Hemlöshetspolitikens förändring

Sedan 90-talet är det kommunernas socialtjänst som ansvarar för bostadslösheten, någonting som tidigare legat hos staten. Med ansvarsförskjutningen kom också bostadslöshetsproblemet att omdefinieras till att inte längre ha att göra med avsaknaden av bostad. Istället ses t.ex. missbruk och misshandel som orsaker till bostadslösheten. Det har alltså istället för ett bostadsproblem blivit ett hemlöshetsproblem eftersom hemlösa ofta anses behöva någonting annat än just en bostad. Hemlöshet har också blivit lite av ett individproblem då den hemlösa i mötet med t.ex. Socialtjänsten ofta själv ses som ansvarig för sina problem. Enligt Hansen Löfstrand måste denne anses vara värdig bistånd för att kunna beviljas boende, vilket innebär att man är ett passivt offer för andras handlingar eller olyckliga omständigheter. Motsatsen är de som själva anses ansvariga för sin situation på grund av t.ex. vräkning (Hansen Löfstrand, 2005). Enligt de mänskliga rättigheterna har alla rätt till en bostad, vilket alltså Sverige har en skyldighet att tillgodose (Blid, 2008). Baserat på Socialstyrelsens hemlöshetssiffror (se inledning eller kartläggning av hemlöshet) är det någonting som Sverige inte lyckas särskilt bra med och som dessutom till synes är ett växande problem.

Tidigare forskning

Hemlöshet är ett område om vilket det finns en hel del forskning. För att avgränsa mig kommer jag enbart behandla tidigare forskning som är relevant för mitt syfte och mina frågeställningar. Jag har gjort ett medvetet val att inte inkludera internationell forskning eftersom jag anser att den svenska forskning jag nedan presenterar räcker för en fördjupning kring mina frågeställningar. Eftersom hemlöshet många gånger är nära förknippat med missbruk, vilket tydliggörs senare i resultat och analysdelen, tas även ett kortare stycke om missbruk och beroende upp. Det är någonting som behövs också för att senare i arbetet lättare kunna förstå makt i relation till missbruk.

Samhällets bild av hemlösa

När det pratas om hemlöshet och hemlösa är det ofta i form av att de återfinns på samhällets botten, ute i kylan osv. Tillsammans med definitionen av hemlösa skapas en bild av dem och deras situation. Eftersom bilden av den hemlöse som smutsig och sovandes på gatan är väldigt vanlig kan det vara svårt att tänka sig att hemlösa kan se ut på andra sätt. Att säga att de är exkluderade från samhället innefattar inte bara bristen på bostad och arbete utan det jämförs också mot vad som anses vara normalt och vad som tillhör gemenskapen. Att vara utanför denna gemenskap kan leda till ett stigmatiserande på grund av avvikande från rådande normer och regler. ”Det som är utmärkande för stigmatiseringen är att den reducerar en individ från att vara en ’hel’ och komplex person till att bli den egenskap eller det tillstånd han eller hon har blivit stigmatiserad för” (Thörn, 2000, s.234). Thörn beskriver vidare hur hemlösa länge stigmatiserats på grund av att de betraktats som främlingar vilka inte passar in i samhället. Egentligen är det inte deras beteende som gör att de inte passar in utan det faktum att de saknar ett boende. Hemmet är för de flesta en trygg plats och fungerar som skydd mot samhället och de platser där man inte känner sig fullt lika trygg. Hemlösa tvingas vistas på platser där andra människor alltså inte känner sig trygga och de blir enligt Thörn därför en symbol för osäkerhet. I vissa avseenden står hemlösa inte utanför samhället eftersom de lever sina liv i offentligheten på offentliga platser där de hela tiden blir iakttagna. Samtidigt kan de anses stå utanför samhället eftersom de anses vara annorlunda utefter sättet samhället definierar dem på (Thörn, 2000).

Kategorisering och exkludering

Knutagård (2009) tittar i sin avhandling *Skälens fångar* bland annat på hur hemlösheten framställs som problem inom socialtjänsten i Malmö och hur de hemlösa sorteras. Han menar

att ett sätt att kunna förstå hur världen ser ut är att kategorisera människor på olika sätt. Att kategorisera gäller inte bara att bestämma ett antal utan hur beräkningen görs leder till att nya kategorier uppkommer inom vilka människor kan sorteras. Kategorisering sker även inom olika människobehandlande organisationer. De utövar en social kontroll över de som söker sig till verksamheten och hur de hemlösa blir behandlade påverkas av hur de blivit kategoriserade. För att kunna hjälpa fördelas sedan kommunens kategorier av hemlösa på olika boendialternativ vilka är organiserade som en boendetrappa där den hemlöse klättrar uppåt från t.ex. härbärgen mot en egen lägenhet. I *Skälens fångar* hävdar Kathleen Arnold, som bland annat skrivit boken *Homelessness, Citizenship, and Identity*, att hemlöshet innebär mer än att inte ha någonstans att bo, att vara politiskt exkluderad.

”Arnold menar att ’hemlösa drabbas mest av de flesta av alla våra utestängningar och att hemmet står för tillgång till demokratiska befogenheter och rättigheter kontra fullständig förvägran av dessa [...]’. Det är främst hemlösas utestängning från arbetslivet och ett eget hem som leder till att det politiska medborgarskapet undanröjs, enligt Arnold” (Knutagård, 2009, s.104).

Som tidigare nämnt är det svårt att kunna behålla ett arbete utan en bostad samtidigt som det är svårt att få en bostad utan ett arbete. Det är en stor bidragande faktor till att hemlösa stängs ute från samhället (Knutagård, 2009). Socialstyrelsen beskriver hemlöshet som ett mångfacetterat problem och hävdar i likhet med Knutagård att ens fäste på arbetsmarknaden är betydande. Större delen av de hemlösa har inget lönearbete utan får ekonomiskt bistånd. Av hyresvärdar anses bistånd inte vara en inkomstkälla vilket gör att de stängs ute från bostadsmarknaden (Socialstyrelsen, 2011). Även Courtwright menar att hemlösas situation i samhället är svår på grund av arbete. ”Missbrukare av heroin och andra illegala droger är fångade i en social fälla. De tenderar att förbli arbetslösa eftersom arbetsgivare, förståeligt nog, inte vill befatta sig med dem” (Courtwright, 2005, s.257-258).

Medias roll

Kan media påverka våra attityder gentemot olika saker? Många medieforskare menar att man inte med säkerhet kan konstatera det eftersom olika saker påverkar människor på olika sätt. Dock finns föreställningen om att beskrivningen av vissa frågor kan påverka mer än andra vilket bland annat gäller frågor om grupper som människor inte vet särskilt mycket om, t.ex. hemlösa. Ens egna erfarenheter har betydelse av hur pass påverkad man blir och eftersom många saknar erfarenhet kring just hemlöshet kan det vara så att man lättare blir påverkad av

bilden media förmedlar. Enligt Swärd (2008) menar media att deras uppgift är att beskriva hur situationen ser ut för olika människor som kommit i kläm. Hur media väljer att skildra detta är beroende av hur samhället ser ut. Medias makt att belysa olika saker kan också göra att vissa frågor uppmärksammas i samhället. Dock är det svårt att veta hur stor medias makt egentligen är i förhållande till andra aktörer. Makten ligger t.ex. i att kunna definiera saker på olika sätt, att kunna välja eller välja bort saker samt att gynna vissa åsikter eller vissa parter. Det finns också en idé om att media väljer att skildra hemlöshet mer under vintern än under sommaren. Medieforskare hävdar att media inte är en isolerad fungerande enhet utan den står i beroendeställning till politiker samt tjänstemän och vice versa. De är beroende av varandra i den mån att media möjliggör för politikerna och tjänstemännen att nå ut till en bredare massa medan politikerna och tjänstemännen i sin tur har tillgång till t.ex. förslag om åtgärdsprogram och liknande. Trots att medierna inte alltid är pålitliga är det av stor vikt för politiker och tjänstemän att nå ut till allmänheten, vilket alltså görs allra bäst med hjälp av media (Swärd, 2008).

Hemlöshetens politik

Hansen Lofstrand (2005) har gjort en jämförelse mellan Göteborgs och Luleå kommun där hon bland annat studerar hur maktrelationerna mellan socialtjänsten och de hemlösa ser ut. Som tidigare nämnts har ansvaret förskjutits från staten till kommunerna och problemet har förändrats från ett bostadsproblem till ett hemlöshetsproblem. Bostadsanvisning behandlas av socialtjänsten på samma sätt som bistånd och fås endast av den som inte själv kan tillgodose sina behov. Människor har olika möjlighet att göra det varvid socialtjänsten också beroende på situationen kan ställa olika krav på olika människor. De myndigheter hemlösa kommer i kontakt med gör de till klienter. ”Att göras till klient är att kopplas till ett offentligt definierat problem [...] där åtgärderna förutsätter myndigheternas insyn i, kontroll av och påverkan på klienternas liv” (Hansen Lofstrand, 2005, s.177). För detta krävs dokumentation av saker som egentligen är privata och klienterna lever i den bemärkelsen ett offentligt liv. Alla ansökningar bedöms objektivt för att undvika diskriminering men samtidigt har också myndighetsutövarna makt att inom reglernas ram fatta beslut efter det egna omdömet, vilket gör att besluten kan skilja sig åt beroende på vem klienten träffar. Enligt Hansen Lofstrand är det den typen av beslut som fattas efter fritt omdöme som myndighetsutövaren förväntas använda (Hansen Lofstrand, 2005).

Missbruk

Kring ämnet beroende och orsakerna till det finns en mängd åsikter. I *Drogernas historia* hävdar läkaren och professorn Andrew Weil att alla människor har en önskan att förändra det egna normala medvetandet. Han jämför med barn som snurrar tills de blir så yra att de knappt kan stå upp. Människan drog för att tillfredsställa ett inre sug vilket han menar är medfött. Sugets styrka varierar mellan olika individer vilket påverkas av sociala förhållanden. Strävan efter att förändra det normala medvetandet är dock inte lika starkt hos människor som mår bra som hos de som inte gör det. En annan läkare med mer extrema åsikter, Nils Bejerot, ser istället droger som en sjukdom som kan drabba vem som helst oberoende av ens sociala förhållanden eller hur man är som person. Att exponeras för droger menar han är det enda som krävs. Bejerots motsats ser inte beroende som ett drogproblem utan som ett mänskligt problem som egentligen inte har med drogen att göra. Missbrukare är olyckliga människor som drog för att komma bort från och glömma sina problem. Courtwright själv anser att båda synsätt stämmer, men betonar att användandet eller att prova droger inte behöver följas av ett missbruk. Vissa individer är helt enkelt mer mottagliga för ett missbruk än andra. Anledningen till att ens missbruk fortgår trots en medvetenhet om riskerna skulle kunna förklaras med begreppet omvända effekter. Missbrukaren anses då ha gått i belöningsfällan och fortsätter missbruka trots att man i sitt nyktra tillstånd kan se vad det lett till. Många använder droger för att må bra och vågar inte sluta då de är rädda för att återigen må dåligt (Courtwright, 2005).

Teori

Studiens syfte är att analysera hur hemlösa skildras i dokumentärserien Nybyggarna vilket görs med hjälp av en diskursanalys. Det teoretiska ramverk som kommer användas för att tolka empirin är Foucaults maktteori, vars innebörd jag anser lämpar sig bra för min studie och dess syfte. Teorin hjälper empirin att få en viss innebörd vilket hade blivit en helt annan om teorin bytts ut. Genom användandet av just de teoretiska glasögonen framträder olika maktaspekter i empirin på ett tydligt sätt. Utifrån maktteorin har olika delar valts ut till vilka empirin senare i arbetet kommer kopplas. Nedan presenteras teorin utifrån de valda delarna vilka utgörs av centrala begrepp nära sammanlänkade med makt, exempelvis vetande och normer.

Makt som styrkeförhållande

Enligt Foucault och hans maktteori är makt ett moment i mellanmännsliga relationer i form av ett styrkeförhållande, vilket han enligt Hörnqvist lämnar som ett odefinierat begrepp.

Anledningen till det är att maktrelationer inte har något typiskt sätt att vara utan de kan istället vara konstruerade på en mängd olika sätt. Makt är alltid närvarande trots att det inte utgörs av någon människas egendom eller egenskap utan alltså är ett moment som återfinns i relationen mellan människor. Styrkeförhållandet kommer av vem människan är och skillnaderna i förhållande till den andra eller de andra människorna i relationen (Hörnqvist 1996). Det kan exempelvis gälla "[...] skillnader i samhällslig position, etnisk tillhörighet, kön, ålder, kunskap, erfarenhet och så vidare" (Hörnqvist, 1996, s.52). De här skillnaderna har olika effekt på människans beteenden och bidrar till att alla typer av maktrelationer är ojämlika. Det finns förutom ojämlikhet två andra faktorer som alla maktrelationer har gemensamt – de är omstridda och instabila. Ojämlikheten är en bidragande faktor till att relationerna också är omstridda, just eftersom de uppkommer genom kampen och konflikten om olika saker, t.ex. kunskap eller materiella resurser. Att de dessutom är instabila beror på att makt är föränderligt och inte till fullo enbart tillhör den ena parten i maktrelationen (Hörnqvist, 2012).

Styrkeförhållandena är föränderliga och kan därför mer precist definieras som momentana eller tillfälliga styrkeförhållanden (Hörnqvist, 1996). Samtidigt som makt beskrivs som en relation i form av ett växelspel i förhållandet mellan människor/grupper anses det också vara en aktivitet då makt är någonting som utövas (Hörnqvist, 2012).

Eftersom makt finns överallt i samhället på alla olika nivåer återfinns det inte bara i mellanmännsliga relationer utan även på samhällsnivå. Det skiljer sig från individnivån då

maktrelationerna på den här nivån istället är stabila, bestående och förutsägbara. Hörnqvist beskriver det som problematiskt att se maktrelationer på det sättet när Foucault samtidigt beskriver de som instabila och omstridda. Det är dock någonting Foucault inte utvecklar vidare (Hörnqvist, 2012).

Makt och vetande

Makt och vetande är två begrepp som hänger ihop och existerar med hjälp av varandra. ”I själva verket är varje punkt där makt utövas en ort där vetande bildas. Och omvänt, varje etablerat vetande möjliggör och säkrar utövandet av makt” (Hörnqvist, 1996, s.153). Kunskap skapas alltså där makt utövas vilket bidrar till att styrkeförhållandet och ojämlikheterna mellan människorna i relationen förstärks. Det gör att det ojämlika maktförhållandet fortsätter på samma sätt som tidigare och man kan på så viss tillgodose sig ny kunskap. Hörnqvist beskriver hur Foucault exemplifierar med olika institutioner såsom polisen för att visa på hur förhållandet mellan makt och vetande kan se ut när makt ger kunskap. Till polisens verksamhet inkommer hela tiden välbehövad information vilken behövs och därmed också används. Kunskap kan också ge makt och skapar ett överläge i de mellanmännsliga styrkeförhållandena (Hörnqvist, 1996). ”Det uppstår en spiral där ’kunskap och makt regelbundet förstärker varandra /.../ i ständig växelverkan’” (Hörnqvist, 1996, s.161). Mot bakgrund av detta frågar sig Hörnqvist i *Foucaults maktanalys* om kunskap kan användas synonymt med makt men kommer fram till att det inte går att hitta vetande i alla typer av maktutövning och att maktutövandet inte tar för givet att utövaren har kunskap eller vetande om de den utövas på. Faktum är att okunskap och ovetande ibland kan vara lika brukbart som vetenskap om syftet med maktutövningen är att psykiskt skada andra människor (Hörnqvist, 1996).

Motmakt

”Man måste, säger Foucault, utgå från att ’där makt finns, finns motstånd och att likväl, eller kanske just därför, motståndet aldrig står i utanförställning i förhållande till makten’” (Hörnqvist, 1996, s.233). I alla maktrelationer finns således både en del maktutövning och en viss del motstånd. Maktutövning förutsätter att man i relationen har ett övertag med strävan att behålla och förstärka det övertaget samt att minimera den andra partens ställning. Motståndet förutsätter istället motsatsen, att man i relationen är underlägsen och strävar efter att göra maktförhållandet mer jämlikt och minimera den andra partens ställning. ”Det är inte möjligt att utjämna styrkeförhållandet utan att samtidigt sätta gränser för den maktutövning som återskapar det” (Hörnqvist, 2012, s.153). En viss typ av motstånd återfinns i alla slags

sociala relationer och äger utifrån de förutsättningar som finns rum på många olika nivåer. Hörnqvist menar att detta motstånd antingen kan vara av den passiva eller aktiva sorten. I samhället finns en mängd motsatsförhållanden men trots att det både finns överordnade och underordnade bidrar det nödvändigtvis inte till att ett motstånd ska uppstå. För att det ska göra det krävs att det skeva förhållandet motarbetas. Vidare beskrivs hur människor som blir utsatta för makt historiskt sett alltid gjort uppror varvid de inte bara kan anses vara offer för maktutövning (Hörnqvist, 2012).

Den förtryckande och skapande makten

Foucault gör en åtskillnad mellan förtryckande och skapande makt där han menar att den förtryckande är gränssättande och exemplifierar med lagar som förbjuder människor att göra vissa saker. För det andra är det en medveten typ av makt där lagarna är medvetet stiftade samtidigt som människorna har ett medvetet val att följa dem eller att inte göra det. Den förtryckande makten är också negativ i den bemärkelsen att de som väljer att inte följa lagen straffas. Makten gör människor antingen lydiga eller olydiga. Makt som den skapande sorten är ordnad kring normer som agerar måttstockar att jämföra skillnader med. I denna andra typ av makt är effekterna inte beroende av de underordnades medgivande. ”Det är inte nödvändigt att först övertyga en person för att påverka dennes beteende” (Hörnqvist, 2012, s.61). Den skapande makten kännetecknas av närhet och praktiseras tillsammans med de underordnade, vilket kommer av normernas karaktär. Makten är skapande i den bemärkelsen att den ”[...] ökar motivationen och stärker förmågan att agera. Makten skapar handlingar genom att bearbeta beredskapen och förmågan att handa på vissa sätt” (Hörnqvist, 2012, s.64).

Normer

”Vad kännetecknar en norm? En norm är, som Foucault ser det, ’en blandning av lagligt och naturligt, av föreskrift och beskaffenhet’” (Hörnqvist, 1996, s.185). För att en norm ska kunna uppstå måste det finnas en grupp att jämföra med, eller helhet som Hörnqvist kallar det, vilket blir normen. Normernas främsta uppgift är inte att få människor att ansluta sig eller att ”välja bort” de som inte gör det. Man kan istället tänka sig normen som centrerad med normalitetsskalor på båda sidor vilka toppas av en pluspol på ena hållet och en minuspol på det andra. ”Individernas prestationer mäts och jämförs; allt efter den mån i vilken de avviker från normen, i ’positiv’ eller ’negativ’ riktning, placeras de ut längs en fallande skala” (Hörnqvist, 1996, s.187). På det här sättet kan sedan individerna skilja från varandra och rangordnas på den samhälleliga hierarkiska skalan. Det gör att människorna sprids ut och att inte alla hamnar på samma ställe i hierarkin med samma uppgifter. Att rangordna människor

utefter en skala gör att vissa hamnar utanför, någonting som Hörnqvist beskriver om en väldigt gammal maktteknik (Hörnqvist, 1996).

Metod

I metodkapitlet kommer jag, för att tydliggöra för läsaren, redogöra för hur uppsatsprocessen sett ut. Detta i form av hur min metod kan förstås tillsammans med dess förtjänster och begränsningar, vägen till mitt urval samt vilka etiska överväganden som gjorts.

Val av metod

Inom samhällsvetenskaplig forskning har de material man använder sig av kommit att omfattas av ett allt större urval. Från att tidigare mest ha rört intervjuer och enkäter är nu även t.ex. brev och teveprogram av intresse för forskning inom samhällsvetenskapen. Hierarkiskt finns ingen skillnad mellan de olika materialen. Självklart är skvallertidningar mindre korrekta och längre ifrån sanningen än exempelvis avhandlingar, men de är båda delar av verkligheten och säger någonting om den (Börjesson, 2003). Mitt material kommer utgöras av just ett teveprogram vilket kommer analyseras kvalitativt. De talade orden kommer vara i fokus och teman kommer att identifieras, till skillnad från den kvantitativa metoden där fokus istället ligger på att kvantifiera (Bryman, 2011). Nybyggarna består, precis som alla andra teveprogram, av ord och konversationer vilket gör att den kvalitativa metoden lämpar sig bättre än den kvantitativa. Aspers skriver att kvantitativ forskning ibland anses vara vetenskapligare än den kvalitativa varvid tydlighet och noggrannhet är viktigt vid användandet av det kvalitativa (Aspers, 2007).

Diskursanalys

I sin bok tar Bryman upp två olika typer av kvalitativa analyser, samtalsanalys och diskursanalys, vilka båda utgår från språket. ”Det som är viktigt med dessa tillvägagångssätt är att de behandlar språket som ett mål och inte som ett medel [...]” (Bryman, 2011, s.467). I min uppsats kommer jag använda mig av diskursanalys vilket enligt Winther Jørgensen och Phillips är ett ganska tvetydigt begrepp. De skriver i sin bok att det inte finns någon enighet varken om vad diskurser är eller hur man analyserar dem. Deras definition av en diskurs är ”[...] ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)” (2000, s.7). De beskriver vidare hur språket är det som bildar den sociala världen vilket också förändras om diskursen förändras. En diskurs kan ses som ett fiskerät då diskursen är betydelsen inom ett visst område. Fiskerätet spänner över hela diskursområdet och alla tecknen inom diskursen kan ses som knutar i detta nät. Knutarna relaterar till varandra och utesluter andra begrepp

(Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Börjesson beskriver diskurs på ett liknande sätt. ”Att studera diskurser och sociala konstruktioner innebär [...] att fundera över det som sägs, hur det sägs och hur det annars skulle kunnat sägas” (2003, s.21). Eftersom det är precis det jag ämnar analysera i mitt material är diskursanalys en lämplig metod. Att använda någon annan metod hade gjort att just vikten av det talade fallit bort då fokus istället ligger på andra delar.

Diskursanalys som teori och metod tar upp tre olika perspektiv på diskursanalys – diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi, vilka alla Boréus menar är inspirerade av Foucaults syn på makt, språk och diskurser. Den kritiska diskursanalysen är kritisk till samhället och dess ojämlika maktförhållanden (Boréus, 2011). Det man ämnar studera och undersöka är sambandet mellan språkbruket och den sociala praktiken. ”Varje fall av språkbruk är en kommunikativ händelse, som har *tre dimensioner* [...]”

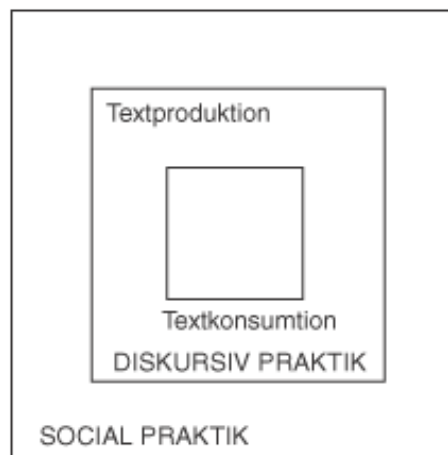
(Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s.74),

vilket figur 1 illustrerar. Alla tre nivåer kan studeras

inom diskursanalysens ram. På textens nivå studeras textens egenskaper och man kan t.ex. analysera vad som sägs, ordval och vad som inte sägs. På diskursnivå studeras bland annat påverkan mellan diskurser och texter och på den sociala praktikens nivå sätts diskursen i ett socialt sammanhang (Boréus, 2011). ”[...] en kommunikativ händelse formar och formas av den bredare sociala praktiken genom dess förhållande till diskursordningen” (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s.76). Alla tre nivåer samverkar vilket gör det möjligt att i en diskursanalys hela tiden röra sig mellan alla tre nivåerna. I min analys kommer jag främst fokusera på textens nivå och utifrån olika perspektiv göra just en textanalys. Till viss del kommer min analys också röra sig utanför den nivån för att i vissa avseenden beröra ett större sammanhang, den sociala praktiken.

Urval

Vad gäller urval finns det i kvalitativ forskning en del olika typer att välja mellan. Bryman menar att forskare inom det kvalitativa fältet oftast använder sig av målinriktade urval där exempelvis dokument väljs som är direkt kopplade till ens frågeställningar. Ett annat alternativ är att använda sig av sannolikhetsurval, vilket passar bäst om målet är att få ett generaliserbart resultat. Ett randomiserat urval lämpar sig om det baserat på frågeställningarna

Figur 1: Faircloughs tredimensionella modell för diskursanalys

inte krävs att speciella kategorier av personer väljs ut till att delta i undersökningen. Vidare beskriver han dock att det är ovanligt och att det i sådana fall istället kanske borde göras ett sannolikhetsurval (Bryman, 2011). Jag gjorde en form av målinriktat urval där jag utifrån en idé om vilka frågeställningarna jag ville undersöka valde material. Intresset för att skriva om Nybyggarna kom alltså först efter att frågeställningarna var formulerade. Mitt material, programserien, består av åtta avsnitt på en timme vardera och för att få en så tydlig och rättvisande bild som möjligt har jag valt att använda mig av samtliga avsnitt för att besvara mina frågeställningar. Trots det har jag på grund av uppsatsens storlek blivit tvungen att begränsa mitt urval till ett visst antal citat. Därför är min analys långt ifrån heltäckande, vilket inte heller har varit någonting jag strävat efter. Jag är väl medveten om att en väldigt stor del av de citat och konversationer som programserien utgörs av inte finns med i min analys. En möjlig konsekvens av detta urval kan bli att undersökningen är svår att reproducera vilket delvis också hänger ihop med diskursanalysen som metod, se stycket nedan.

Validitet och reliabilitet

I *Diskursanalys som teori och begrepp* exemplifieras olika undersökningar där diskursteori är en lämplig metod att använda. Ett av exemplen är om en undersökning av hur media framställer en viss företeelse (Winther Jørgensen och Phillips, 2000), vilket är samma princip som i min undersökning. Samtidigt bör det finnas en medvetenhet om att media kan vinkla saker och ting åt ett visst håll. Det kan ha att göra med hur materialet klippts ihop eller att produktionen ger de medverkande repliker vilka av tittaren kan uppfattas som deras egna. Media har alltså makt att framställa människor på ett visst sätt vilket det är viktigt att vara medveten om vid användandet av diskursanalys av ett teveprogram. Innebörden av en hel konversation kan komma att ändras och autenciteten kan därför vara svår att bedöma. Bryman poängterar att ställningstagandet i den typen av frågor är svår om materialet är just en medieprodukt (Bryman, 2011). När diskursanalysen används i samband med ett teveprogram är det en stor fördel att materialet finns inspelat och tillgängligt för vem som vill återgå till och själv bilda sin egen uppfattning om. Användandet av diskursanalys och så även resultatet tenderar att bli väldigt olika beroende på vem forskaren är just på grund av tvetydigheten i ordet diskurs och vad en diskursanalys inbegriper. Risken är då att diskursanalys blir ett alltför brett begrepp som innefattar det mesta (Bryman, 2011). ”Det som emellertid är viktigt att komma ihåg är att en förståelse av hur språket används av vissa forskare anses som avgörande för en förståelse av den sociala verkligheten [...]” (Bryman, 2011, s.487).

Samtidigt som diskursanalysen alltså är en viktig metod för att kunna förstå språket är det även en svår metod att tillämpa.

Bryman menar att det finns en osäkerhet inom det kvalitativa fältet om begrepp som validitet och reliabilitet egentligen är relevanta. Det är t.ex. svårt att upprepa en kvalitativ undersökning eftersom den undersökta miljön förändras över tid likväl som resultatet av den undersökta är beroende av forskaren som person. Dessutom utgörs kvalitativa forskares material ofta av fallstudier och begränsade urval vilket gör generaliserbarheten till andra platser eller grupper svår. Därför bör man, för att värdera denna typ av forskning, enligt vissa författare istället för reliabilitet och validitet fråga sig om undersökningen är trovärdig, överförbar, pålitlig och möjlig att styrka och konfirmera. För att kunna styrka och konfirmera undersökningen måste forskaren utgå från och vara medveten om att samhälllig forskning inte går att få helt objektiv (Bryman, 2011). Det blir väldigt gällande vid användandet av en diskursanalys eftersom resultatet blir väldigt beroende på vem forskaren är. Det jag lyfter fram och menar är av vikt kan skilja sig från andras perspektiv och synsätt. För att min undersökning ska vara pålitlig krävs det utifrån *Samhällsvetenskapliga metoder* att jag redogör för alla olika steg i processen som t.ex. problemformulering och urval, vilka då också blir tillgängliga för läsaren att följa och bedöma. Eftersom generaliserbarheten, som tidigare nämnts, är svår att i kvalitativ forskning uppnå bör man istället sträva efter att få ett djup i sin undersökning vilket uppnås genom att ge en så tät och detaljerad beskrivning som möjligt (Bryman, 2011). Det gör att eventuella frågetecken från andra människor minimeras och undersökningen blir desto mer värdefull och viktig.

Tillvägagångssätt

Eftersom jag tidigare enbart sett några enstaka avsnitt av Nybyggarna inleddes arbetet med att titta på alla åtta samtidigt som jag förde anteckningar om varje avsnitt, exempelvis vad det handlade om och vilka personer som avsnitten utgjordes av. Redan då började alltså min empiri ta form. För att skapa mig en bredare bild av hemlöshet och få en inblick i forskningsläget blev nästa steg att söka litteratur vilket var relativt lätt att hitta. Jag tittade också lite i en tidigare skriven c-uppsats där författarna gjort just en analys av ett teveprogram. Utifrån den uppsatsen fick jag idéer till vilken metod som lämpar sig att använda i relation till en teveprogramsanalys. Även i ett par av böckerna som utgörs av den tidigare forskningen hade diskursanalyser genomförts vilket också det var användbar information. Med hjälp av den litteraturen och de idéer jag hade kring olika frågeställningar kom jag sedan fram till att jag ville använda mig av Foucaults maktteori. Frågeställningarna

har sedan under hela arbetet förändrats för att bättre passa min analys och slutdiskussion. Under hela arbetets gång har jag gått igenom delar av vissa avsnitt av Nybyggarna men inte känt att jag behövt titta på dem i sin helhet. Troligtvis på grund av den relativt detaljerade bilden jag skapade mig redan i uppsatsens inledningsskede. När jag under arbetes gång behövt komplettera texten med citat och liknande har bilden varit ganska klar över i vilket avsnitt jag skulle leta. Det har dessutom varit väldigt tidsbesparande eftersom materialet i sin helhet är ungefär åtta timmar. Slutligen kopplades empirin till relevant litteratur om min teori där analysavsnittet, i ett försök att koppla samman det med teorin, till stor del utgörs av återkommande begrepp och rubriker från teoriavsnittet. Analysavsnittet består av citat som sedan utifrån maktteorin analyseras och problematiseras. För att få ett bättre flyt i texten har jag i citaten valt att bortse från språkbrukets utfyllnadsord som t.ex. hummanden och liknande.

Etiska överväganden

Materialet till min uppsats är en offentlig handling som är både öppen och tillgänglig för allmänheten. Jag förutsätter att samtliga medverkat i programserien frivilligt och att nytta vägts med nöje samt att hänsyn tagits till diverse etiska principer. Eftersom teveprogrammet inte är någon typ av forskning är det andra typer av etiska principer som blir aktuella och som t.ex. journalister och dokumentärfilmare måste rätta sig efter. Att en deltagare under programmets gång väljer att hoppa av vittnar om att deltagandet även under inspelningen var frivilligt. Vetenskapsrådet beskriver fyra etiska principer som forskning bör ta hänsyn till; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Då jag använder mig av ett redan befintligt material finns det inga direkta etiska överväganden för mig att ta hänsyn till. Detta eftersom mitt material som ska analyseras utgörs av hela programserien och inte de hemlösa personerna i sig. På grund av det Materialet är offentligt och därmed också fritt för vem som helst att se och bilda sin egen uppfattning om. Syftet med uppsatsen är inte att svartmåla någon, varken deltagare eller teveprogrammet som sådant. Mina frågeställningar berör ur ett maktperspektiv enbart ämnen som hur de medverkande beskrivs och skildras, vilket gör att det också är vad som kommer spegla analysen och hela arbetet.

Litteratursökning

Teveprogrammet Nybyggarna handlar om hemlösa missbrukare och verkar i huvudsak fokusera på hemlöshet, eftersom kontentan är bostadsbyggandet. Hemlöshet och missbruk går många gånger hand i hand, vilket jag förmodar att min empiri också kommer spegla. Eftersom

fokus i min uppsats till största del kommer ligga på hemlöshet och konstruktionen av det har jag valt att enbart använda mig av en bok gällande missbruk och droger vilken jag hittade genom att i Höganäs bibliotekskatalog söka på just termen *droger*. För att skapa mig en bild av kunskaps- och forskningsläget kring hemlöshet inledde jag med en fri sökning på Internet på söktermen *hemlöshet* och gick därifrån vidare till Lunds universitetskatalog Lovisa. För att hitta information om hemlöshet samt den teori jag ville använda mig av utgjordes sökningen av termer som *hemlös*, *hemlöshet*, *makt* och *maktteori*. Då jag sedan tidigare visste att både Swärd och Knutagård skrivit en del om hemlöshet gjorde jag i samma katalog även sökningar på deras namn.

Resultat och analys

I den här delen utgörs kärnan av min empiri, de åtta avsnitten av Nybyggarna. Olika citat har valts ut vilka sedan kopplas ihop med maktteori för att förklara det talade. Underrubrikerna kapitlet är uppdelat utefter är delvis återkommande från teoriavsnittet men utgörs också av det jag fastnade för när jag gick igenom teveprogrammet. Det är delar som genomgående och på ett tydligt sätt återfanns i stort sett i varje avsnitt. För att förtydliga materialet och ge läsaren en inblick i det ges inledningsvis en kortare beskrivning av de sju hemlösa personer som Nybyggarna skildrar. Kapitlet är därefter uppdelat i tre delar där den första är mer allmän och inledande beskriver hur de hemlösa skildras i programserien. Den andra delen utgörs av de attribut de hemlösa tillskrivs och sättet jag upplever att man i Nybyggarna pratar om och skildrar de hemlösa på. Den tredje och sista delen utgörs av motmakt, ett mer renodlat stycke om makt.

Om Nybyggarna

Nybyggarna är en dokumentärserie från 2012 på Kanal 5 i åtta delar där programledaren Anders Öfvergård tillsammans med sju hemlösa förvandlar en gammal lada till boenden. I varje avsnitt ansluter en ny person som vill lämna sitt gamla liv bakom sig och börja om på nytt. Alla sju får egna lägenheter bestående av ett sovrum och en kokvrå medan övriga rum är gemensamma utrymmen. Fastigheten ligger på arbetskooperativet Bastas mark, vilket drivs av före detta missbrukare. Basta har olika verksamheter, t.ex. snickeri, hästuppfödning och storkök, inom vilka missbrukare arbetar under rehabiliteringstiden och därmed också försörjer sig själv. Eftersom Anders säger sig inte kunna någonting om missbruk har han under projektets gång en mentor som arbetar på Basta och fungerar som hans bollplank och rådgivare. Efter de sju veckorna det tagit att omvandla ladan till boenden tar Basta över

rehabiliteringen av de personer som då bor där och de börjar jobba i deras verksamheter. Arbetskooperativet är inget behandlingshem utan satsar istället på att stärka människans självkänsla genom arbete vilket görs genom gemenskapen, att man känner sig behövd.

I det första avsnittet lever programledaren under några dagar som hemlös för att själv skapa sig en bild av hur det livet kan se ut. I övriga avsnitt får man följa sju hemlösa personer:

- *Avsnitt 2:* Linnea är 20 år och har missbrukat i sju år. För att få ihop pengar till droger säljer hon sig själv. Linnea är rädd för hur hon ska passa in i alla normala situationer man i ett nyktert liv kan hamna i.
- *Avsnitt 3:* Johan är 42 år och har missbrukat amfetamin i över 20 år. Han försörjer sig genom att stjäla och sälja koppar. Johan känner stor sorg över att ha sårat sin gamla flickvän som han dolde sitt missbruk för.
- *Avsnitt 4:* Rita (Johans ex-flickvän) är 30 år och har missbrukat amfetamin i fyra år. Hon försörjer sig genom att sälja droger och har tidigare vårdats på ett LVM-hem. Ritas pappa var alkoholist och uppväxten saknade ömhet och kärlek.
- *Avsnitt 5:* Emil är 32 år och missbrukar amfetamin och cannabis. Hans föräldrar sålde knark som förvarades i hemmet och de tillät även att Emil knarkade. Han försörjer sig genom att stjäla bilar och har suttit i fängelse 14 gånger. Idag har han två barn.
- *Avsnitt 6:* Tom är 32 år och har varit hemlös sedan 16 årsåldern. Under uppväxten missbrukade mamman och pappan var kriminell. Hans pappa hotade ofta att slå honom men det hände aldrig. Tom säger sig ha svårt att lita på människor efter att ha trott att han och bästa vännen skulle fira Toms frigivning från fängelset och vännen istället försökte döda honom för att få hans pengar.
- *Avsnitt 7:* Bim är 19 år och blandmissbrukare. Hon har tidigare rymt och avvikit från alla hem och behandlingar hon varit på. Bim kommer direkt från ett LVM-hem. Hon blev mobbad i skolan och blev deprimerad, vilket ledde till att hon sökte sig till Internet där hon kom i kontakt med droger.
- *Avsnitt 8:* Josefina är heroinist och försörjer sig genom att sälja knark och göra inbrott. Hon kommer direkt från en avgiftningsklinik. Uppväxten präglas av mycket bråk och Josefina mår därför inte så bra. Hon har en son som hon på grund av sitt missbruk bestämt sig för att lämna ifrån sig till hans pappa. Josefina hade tidigare ett våldsamt förhållande med en kille vilket slutade med att han försökte döda henne.

Del 1

I det första avsnittet av Nybyggarna berättar programledaren hur han i sitt andra teveprogram Arga snickaren hjälpt en mängd familjer med renoveringar som de mått väldigt dåligt över och ställer sig därför frågan:

Om människor som ändå har ett tak över huvudet kan må så dåligt, hur mår de då som inte har något hem alls?

För att ta reda på det berättar han att han vill träffa de som lever på gatan och provar därför själv under någon dag på att leva som hemlös. Det är ett bra sätt att skaffa kunskap på området, vilket Hörnqvist (1996) menar kan användas för att förstärka sin maktposition och göra det skeva maktförhållandet desto skevare. Under hela programseriens gång utvecklas hans kunskap och under byggtiden har han hjälp av sin mentor Åsa som arbetar på Basta. I första avsnittet berättar de hemlösa han möter om sina liv, hur de ser ut och hur de skulle önska att de såg ut istället. En stor del av dem lägger fokus på bostad och någonstans att ta vägen. Linnea uttrycker i första avsnittet förutom en bostad också en önskan av någonting annat:

Jag vill ha familj, diska, städa. – Linnea

Diska och städa? Det här vanliga. Längtar du efter det? – Programledaren

Som fan! – Linnea

Att hon önskar sig det som många människor med bostad tycker är allra tråkigast ökar förståelsen för hur hemlösa verkligen har det vilket bidrar till att tittaren tycker synd om dem. Om de i förhållande till socialtjänsten hade haft makt att bestämma på vilket sätt en förändring skulle se ut ger programmet bilden av att de hade velat få en bostad som ett första steg. Mot bakgrund av Nybyggarna kan den makt som olika hjälporgan utsätter hemlösa för liknas vid den typ som Hörnqvist (2012) kallar förtryckande där regler är uppsatta och människor kan välja att följa eller att bryta dem.

Gemensamt för missbruksproblemen hos Nybyggarnas hemlösa är att de började tidigt i livet, för vissa i tonåren och för andra ännu tidigare, redan på mellanstadiet. De lägger alla skulden på sig själva för sin livssituation, kanske på grund av att alla trots allt har ett eget val. Trots det kan de i sitt nuvarande destruktiva levnadssätt beskylla socialtjänsten och samhället för att inte hjälpa dem. Teveprogrammet förmedlar en bild av att orsakerna till deras hemlöshet är

missbruk. Utifrån Hörnqvists (2012) skeva maktförhållande var alltså de här individerna de överordnade innan de blev missbrukare. Nu har relationen förändrats och de verkar istället se sig själva som underordnade i relationen till samhället och socialtjänsten som då är de överordnade parterna med mycket makt. Precis som Hörnqvist (2012) hävdar har skillnaderna mellan missbrukaren och socialtjänsten betydelse för hur maktrelationen ser ut. De har t.ex. inte alls samma position i samhället, vilket bidrar till relationens skevhet. Samtidigt som både socialtjänsten och de hemlösa ser sig själva som ansvariga för sin situation beskyller programledaren vid ett tillfälle i det första avsnittet helt andra aktörer vars makt och position i samhället kunde gjort skillnad:

När hon [Rebecca, avsnitt ett] var fem år gammal så blev hon våldtagen. Och när hon gick i fyran och var tio år gammal då blev hon upptagen av äckliga gubbar i lägenheten för att de ville att hon skulle dansa i underkläder och fick en och en halv liter Coca Cola. Och vid fjortonårs ålder så började hon ta heroin och sälja sig själv för att hon tyckte inte att, jag är inte värd någonting ändå. Hon är uppvuxen i en pundarkvart och vi säger att alla har ett eget val. Så är det inte.

Ett annat exempel är Emil, den deltagaren som började med droger allra tidigast, när han bara var 12 år gammal. Drogerna fick han från sina föräldrar som förvarade de i hemmet. Han berättar i det femte avsnittet att han rökte på varje dag och ofta kom påtänd till skolan, vilket får programledaren att undra:

Alltså alla vet att hans biologiska föräldrar är narkomaner. Lärare, rektorer, socialtjänsten, grannar, alltså ingen reagerar. Hur i helvete kan man tappa bort ett barn?

När programledaren får höra Emils historia lägger han till synes skulden på samhället för att inte ha fullgjort sitt uppdrag och gjort tillräckligt för Emil. Samhällets olika institutioner hade makt att förändra men gjorde ingenting. Programledaren hävdar att det är skolpersonalens uppgift att uppmärksamma den här typen av missförhållande och rapportera det vidare. Kanske kunde det hindrat Emil från att fortsätta med droger vilket hade gjort att hans liv sett väldigt annorlunda ut.

Några av de hemlösa som programledaren möter menar att de undviker att bo på härbärgen då de upplever det som en otrygg miljö där man kan råka i slagsmål och att det där dessutom finns droger, vilket de försöker hålla sig ifrån. Att hitta någonstans att sova belyses i

teveprogrammet som ett stort problem och för att inte riskera att bli våldtagen eller antastad väljer många av de hemlösa kvinnorna istället att prostituera sig. På så sätt får de både pengar till droger och tak över huvudet för natten. Det har gjort att deras självkänsla och självförtroende sjunkit och en del av dem beskriver hur de därför känner sig mindre värda.

I teveprogrammet skildras normer och normalitet på olika sätt. Ett exempel på det är vad programledaren i det sjunde avsnittet uttrycker inför Bims ankomst:

Idag kommer en ny person till ladan. Hon är 19 år men trots sin unga ålder så har hon levt ett hårdare och farligare liv än man orkar ta in.

På det här sättet jämför han med sig själv och sin egen syn på hur 19-åringar ska leva. Visserligen kan Bim också uttrycka att hon levt ett farligt liv, men hon verkar inte lika chockad över det som programledaren. Kanske precis eftersom hon har annat att jämföra med och hennes gräns för var det normala går verkar ligga längre bort än programledarens. Utefter Hörnqvists (1996) beskrivning av individers prestationer som jämförs med normen och utefter den placeras i positiv eller negativ riktning ligger Bim uppenbarligen i den negativa riktningen väldigt långt ifrån programledarens centra och hans definition av det normala.

Mot bakgrund av del 1 visar Nybyggarna således inte upp någon förskönande bild av hur det är att vara hemlös utan skildrar deras verklighet där de hemlösa själva får berätta. Att programledaren själv provar på det bostadslösa livet gör det lättare för tittaren att ta till sig vilket är skillnaden mot om någon som inte är hemlös istället faktabaserat hade berättat hur det kan vara. På detta sätt får tittaren själv med egna ögon se hur det fungerar och hur verkligheten egentligen ser ut.

Del 2

Offer och hjälpare

Varje avsnitt utom det första inleds med att programledaren säger:

Efter att jag har varit ute och levt med de hemlösa så kan inte jag bara gå tillbaks och låtsas som ingenting. Jag kan inte bara gå förbi de här människorna när jag möter de på gatan. Jag har hittat en gammal lada som jag ska bygga till ett hem tillsammans med sju personer som just nu är hemlösa. Jag har pratat med massor förståsigpåare och de säger till mig, det här går inte, det funkar inte, det kommer aldrig att gå det

här Anders. Men jag känner att jag måste göra nått och det enda jag kan det är att bygga.

Utifrån detta skapas tidigt, redan innan den hemlösa berättat sin historia, en bild av offer och hjälpare där hjälparen är den som har makt att förändra deras situation. Att det spelas upp i början av avsnitten gör att tittaren hela tiden blir påmind om det. Nybyggarna vittnar om precis det Hörnqvist (2012) menar krävs för att maktbegreppet överhuvudtaget ska bli aktuellt, nämligen ett ojämlikt styrkeförhållande. Bilden av förhållandet offer och hjälpare förstärks sedan när de hemlösa berättar om sina liv vilka kantas av missbruk och ett väldigt destruktivt levnadssätt. I de situationerna dämpas färgerna och tillsammans med sorglig bakgrundsmusik blir det ytterligare faktorer som förstärker offersituationen. Dessutom visas bilder av t.ex. sprutor och vapen vilket gör att man förknippar de sakerna med den hemlösa även om vapen inte var en del i dennes liv. Det gör också att man känner empati för de hemlösa också på grund av att programledaren upprepade gånger säger hur ovärdig deras situation är. Hörnqvist (2012) gör en åtskillnad mellan makt och icke-makt. Han menar att maktutövning påverkar människors beteenden, samtidigt som det är svårt att se vilka handlingar som inte gör det. ”Att utöva makt är [också] att återskapa den bestående ordningen. Å andra sidan: vilka handlingar återskapar *inte* den bestående ordningen?” (Hörnqvist 2012, s.18). För att skilja makt och icke-makt åt kan man säga att det är sammanhanget som avgör. Makt har att göra med maktrelationer och inflytande över den underordnade partens handlingar (Hörnqvist, 2012). Trots att Hörnqvist (2012) menar att den överordnade parten, i detta fall programledaren, strävar efter att förstärka den egna ställningen och minimera motpartens utgörs det i programserien inte av den negativa sorten där man får den underordnade parten att må än sämre.

I skildringen av de hemlösa som offer återfinns också en form av norm där man mot bakgrund av Hörnqvist (2012) och normdelen i teoriavsnittet kan tänka sig programledaren och hans sätt att leva som normen mot vilken skillnaderna gentemot de hemlösa jämförs. Det blir tydligt när programledaren i det femte avsnittet funderar kring hur Emils erfarenheter och tidigare livssituation påverkar hans rehabilitering:

Emil träffar sin pappa en gång i veckan på bänken, hemlös. Hur fan ska han fatta hur det ska funka?

Samtidigt som Emil här alltså skildras som ett offer görs av programledaren också anspråk på att han inte vet hur ett ”normalt” liv fungerar, vilket han ser som en utmaning att förmedla.

Likväl som intrycket ges av de hemlösa som offer och underordnade är de i vissa avseenden och delar av serien också de överordnade med makt, främst när de i relationen till drogerna är starka nog att inte åter falla in i ett missbruk. De situationer då Linnea vill ta återfall och funderar på att lämna Nybyggarna är exempel på detta. Då är rollerna ombytta med Linnea som den överordnade i relation till programledaren, vilket mot bakgrund av Hörnqvist (1996) kan förstås genom att hon försöker stärka det övertag hon fått i relation till programledaren. Samtidigt som hon i den relationen har makt är hon också ett offer i sin relation till drogerna. De här rollerna har även i tidigare avsnitt efter Linneas återfall yttrat sig då programledaren åkt efter Linnea för att försöka få henne att stanna på Basta, här i avsnitt fyra:

Men du måste ju välja nu Linnea. Här är jag och du vet vad det innebär, du vet också vad din kran eller din kompis som ska komma med knark innebär. Vad vill du göra? Vill du åka med mig eller vill du dra?

Detta medan Linnea varit osäker men låtit sig övertalas. Alla deltagare har makt över sina egna liv och ingen kan tvinga de att stanna på Basta och bygget av deras bostäder. De har i vissa avseenden dessutom mycket makt gentemot programledaren och produktionen då de närsomhelst kan göra som Linnea, välja att lämna. Utan några hemlösa att bygga bostäder till blir det inte mycket till teveprogram.

Ett annat exempel där den hemlösa är överordnad med makt medan programledaren är underordnad är när Bim i det sjunde avsnittet ansluter till bygget:

Bim har rymt och avvikit från alla hem och behandlingar hon någonsin har varit på. Hon är som en tvål. Hur fan ska vi då kunna få henne att stanna kvar?

Detta säger han strax efter att Bim har kommit dit, innan han ens har lärt känna henne. Han utgår alltså från det Hörnqvist (1996) beskriver som ett styrkeförhållande dem emellan och att det utgörs av Bim som den överordnade parten med makt att göra lite som hon själv vill. Att han ändå tar sig an henne kan förstås utifrån Hörnqvists (2012) definition av maktrelationer som instabila där den ena parten inte innehar all makt och att de dessutom är föränderliga med följden att makten kan förskjutas från den ena parten till den andra. Att Bim inledningsvis verkar ha makten behöver alltså inte betyda att det kommer att se ut på samma sätt framöver.

Beroende

Hörnqvist (1996 & 2012) ser makt som någonting som existerar i alla sociala relationer mellan människor vilka kännetecknas av att de är instabila, föränderliga och ur maktsynpunkt

skeva. I Nybyggarna skildras också drogberoendet där makt spelar en stor roll. Precis som andra maktrelationer är också beroendet något föränderligt och instabilt även om det inte utgörs av en mellanmänsklig relation. I sin strävan efter att lära sig mer om missbruk och hur suget efter droger kan vara så starkt frågar programledaren i första avsnittet Rebecca vad drogen betyder för henne. Hon beskriver det på följande sätt:

Den är, den är min herre. – Rebecca

Din herre? – Programledaren

Det är min älskare. För mig är det mer elementärt än sex, mat, sömn. – Rebecca

I teveprogrammet vittnar alla hemlösa om hur svårt det är att sluta sitt missbruk trots att mycket står på spel. Det kan t.ex. handla om att förlora sina barn, riskera ett fängelsestraff eller att förstöra olika relationer. Som tidigare nämnt har alla deltagare i Nybyggarna ett missbruk vilket är något som ofta förknippas med hemlösa. Denna syn skulle kunna vara förknippad med Svenssons (2007) beskrivning av normer. Många hemlösa har drogproblem och när det väl är konstaterat är det lätt att generalisera och anta att alla hemlösa är missbrukare. Att vara missbrukare konstrueras på så sätt till att bli en norm för hemlösa. Trots att många av Nybyggarnas hemlösa i nyktert tillstånd uttrycker att de egentligen inte vill hålla på med droger ter det sig väldigt svårt att bryta sig loss ur beroendet, som i Josefinas fall.

Men jag vill, min vilja, min inre vilja är att jag måste sluta för att annars dör jag och jag ska inte dö för jag vill ha min son. På nått sätt så måste jag klara mig utan.

Den deltagare som verkar kämpa mest mot drogsuget är Linnea och när hon efter två återfall funderar på ytterligare ett ställer programledaren tillsammans med de anställda på Basta ett ultimatum. För att inte riskera övriga deltagares tillnyktring måste hon bestämma sig för vad hon vill, vilket till slut blir att gå tillbaka till sitt gamla liv med droger och prostitution. Programmets skildring av hur stor drogens makt är och hur lite man har att sätta emot blir då återigen väldigt tydlig:

Jag vet inte varför, jag vet ärligt talat inte varför jag gör det här och jag vet inte vad som kommer hända nu och jag vet inte var jag ska ta vägen. Eller jag vet var jag ska ta vägen men jag vet inte vad som komma skall. Och jag förlorar allting, ja jag vet det. Men man gör det ändå för att man är sjuk. Jag är sjuk i huvudet, jag är sjuk, jag är beroende. Ärligt talat så lider man, man lider fan av en dödlig sjukdom för ingen

frisk människa hade någonsin gjort så här, aldrig. Aldrig. Men jag är så jävla beroende så att jag vet inte, jag fixar inte det här.

Hur maktrelationerna ser ut beror enligt Hörnqvist (1996) på vem människan är, t.ex. vad man har för erfarenheter eller vilken position man har i samhället. ”Det spelar in, om överläget i styrkeförhållandet beror på medfödda privilegier eller ständiga kompromisser, fysisk styrka eller tillgång till kapital, institutionell uppbackning eller individuell uppfostran” (Hörnqvist, 1996, s.53). Nybyggarna ger en bild av hur deltagarnas liv sett ut där alla mer eller mindre har dåliga erfarenheter redan från barndomen. För många kantades den av svåra förhållanden i form av att t.ex. föräldrarna svek en upprepade gånger på olika sätt. Hos en del av dem fanns även missbruk tidigt i familjen. Alla medverkande hemlösa ger en bild av hur de innan deras kontakt med droger började var olyckliga och behövde komma bort från sitt liv eller sina känslor. Att exponeringen för droger fanns där vid det tillfället bidrog troligtvis till att den första kontakten med substanser som får en att ”försvinna” var med just droger och inte med någonting annat som t.ex. alkohol. Att ha den här typen av erfarenheter är en bidragande faktor till den samhällsliga position deltagarna som vuxna fick.

En annan syn på makt i relation till droger är normalitet, vilket i teveprogrammet skiljer sig åt mellan programledaren och de hemlösa. Det tydliggörs när programledaren ifrågasätter Emils beslut att vilja tatuera sig framför att skaffa glasögon:

Alla som kommer hit till ladan får sista dagen åka iväg och göra något. Emil han vill åka och tatuera sig. Jag vill att Emil ska skaffa glasögon. Det är dags nu för Emil att kliva in i vuxenlivet och lära sig att göra rätt värderingar.

Den här situationen kan förstås utifrån att Emils syn på normer och normalitet inte ser likadan ut som programledarens. Han utgår från det som finns runt omkring honom, vilket tidigare varit missbruk och ett destruktivt leverne. Att förändra sin syn på normer och normalitet är en process som kan ta väldigt lång tid och man måste därför lära sig vilka beslut som är de ”rätta”. Det som tidigare varit rätt för Emil i hans gamla liv kan i det nya helt plötsligt istället anses vara orätt eftersom han nu har annat att jämföra med. Hörnqvist (1996) menar att en norm uppstår endast när det finns någonting att jämföra med och utifrån Nybyggarna jämförs alltså den hemlösas liv med övrigas vilket medför att vissa beslut, såsom Emils, ter sig aningen underliga. Programledaren försöker leda Emil i rätt riktning genom att förklara hur mycket mer ett par glasögon hade gynnat honom på lång sikt i jämförelse med en tatuering och berömmar honom när han sedan ändrar sig till att vilja skaffa glasögon.

Avsaknad av bekräftelse

En del som återfinns i många avsnitt och som skildras väldigt tydligt är de hemlösas behov av bekräftelse. När de berättar om sina tidigare liv pratas det om mindervärdeskänslor och hur många av dem i barndomen, t.ex. Tom, inte fick särskilt mycket positiv bekräftelse och kände att de saknade någonting.

Min mamma hon, hon lämnade mig i situationer när jag kanske väldigt mycket skulle behövt ha en mamma. Exempelvis i en husvagn i Stockholm. Hur gammal var jag då? Tio elva år. Hon skulle vara åka ner en sväng till Göteborg och fixa någonting och så dök hon inte upp igen.

Styrkeförhållandet mellan Tom och hans mamma är enligt Hörnqvist (2012) ojämnt just på grund av skillnaderna dem emellan i samhällslig position, kunskap, erfarenhet osv. Barn har inte lika mycket erfarenhet eller kunskap som vuxna, vilka därför måste ta hand om barnen och i relationen vara den överordnade med makt. Makt kan se olika ut och så även styrkeförhållanden. ”Utformningen varierar beroende på om överläget i styrkeförhållandet beror på medfödda privilegier eller ständiga kompromisser, fysisk styrka eller tillgång till kapital, institutionell uppbackning eller individuell uppfostran” (Hörnqvist, 2012, s.13). I Ritas fall beror mammans överläge och hennes eget underläge på hur uppfostran såg ut.

Min familj och så, det var inga såhär kärleksförklaringar eller ömhet av något slag. Första gången min mamma sade att jag älskar er till mig och min brorsa det var när jag var fjorton och hon åkte utomlands. Då hade hon skrivit på ett brev, jag älskar er.

På bygget får alla deltagare enklare uppgifter att utföra, som att t.ex. sätta foder runt ett fönster eller en dörr. Många av dem är inte vana vid den typen av arbete och ger därför snabbt upp när resultatet inte blir som de hoppats. Dessutom är de inte heller vana vid att få krav ställda på sig vilket bidrar till osäkerhet och en känsla av att man inte duger när man upplever uppgiften för svår för att klara av. Utifrån det kan deras positiva reaktioner förstås som uppkommer när de under byggtiden får beröm för saker de har klarat av att göra.

Anders tyckte att jag [Emil] hade gjort ett bra jobb för att vara första gången så det känns bra. Alltid kul med lite beröm. De sakerna jag har gjort innan de har jag inte fått så mycket beröm för, det är inte lagligt. [Ler stort med hela ansiktet.]

Styrkeförhållanden brukar orsaka handlingar vars syfte är att t.ex. utjämna eller kasta om de roller som finns i relationen (Hörnqvist, 2012). Eftersom Emil och Nybyggarnas övriga

hemblösa inte är vana vid att få beröm kan syftet med att ge det ha varit att, precis som Hörnqvist beskriver, utjämna eller kasta om rollerna i relationen med programledaren som den överordnade med makt och de hemlösa som underordnade.

Del 3

Motmakt

Alla maktrelationer innehåller motmakt (Hörnqvist, 1996) och det återfinns således också i relationen mellan programledaren och deltagarna. Ett exempel på det är när Rita blir ledsen efter att ha bråkat med Johan och programledaren dagen därpå vill diskutera den uppstådda situationen. Det resulterar i att Johan blir arg och säger ifrån:

När jag pratade med dig igår så var du ganska omogen Johan, tycker jag. Du tramsar till det. – Programledaren

Anders kan skita i det här, jag tycker att det inte är någonting att göra en stor affär av alls. Och just nu känner jag att nu räcker det. – Johan

Programledaren stöter på det Hörnqvist (2012) kallar aktivt motstånd där Johan motarbetar det skeva maktförhållandet. Hörnqvist skriver vidare att den överordnade parten, i detta fall programledaren, strävar efter att förstärka sin egen ställning och minimera motpartens. När Johan på det här sättet uttrycker motstånd förmedlas känslan av att han är arg och trodde att det var en avslutad diskussion. Motståndet verkar inte särskilt genomtänkt utan kommer bara som en reaktion när han blir kallad omogen. Precis så menar Hörnqvist (2012) att motståndet kan se ut, att man inte medvetet strävar efter att utmana maktrelationen utan att det bara blir så om man försöker undkomma en pressad situation.

Förutom motmakt i relationen mellan programledaren och de hemlösa återfinns det också i de hemlösas kamp mot sitt drogberoende. I kampen som Nybyggarna skildrar ter det sig som om de hemlösa försöker uppnå någon sorts normalitet i jämförandet med andra människor, vilket motsvaras av ett liv i drogfrihet. Detta görs också av programledaren som tidigare nämnt använder sig själv som normen mot vilka de hemlösas beteenden och livsstil jämförs. Att bli drogfri är någonting som deltagarna lyckas olika bra med och det ter sig som att det krävs en inneboende styrka och att man bestämt sig för att sluta missbruka för att kunna sätta upp ett tillräckligt starkt motstånd. Tom beskriver vid ett tillfälle i det sjätte avsnittet motmakten och hur han själv återtagit makten över sitt eget liv:

Jag personligen har känt många gånger att saker och ting händer bara mig ändå. Jag har inte trott på det som jag tror på nu att jag kan påverka allting som händer. Men nu så har jag kommit till insikt med att jag skapar mina egna händelser. Jag är med nu, står inte jämte.

Hörnqvist (2012) skriver att motståndet som återfinns på många olika nivåer samtidigt också saknar ett speciellt uttryckssätt då det kan se ut på många olika sätt. Det kan t.ex. utgöras av spontana, smygande eller vilda motstånd. Till skillnad från Johans motstånd är Toms motstånd till drogerna mer sansat och lugnt, som att han kommit till insikt.

Slutdiskussion

Mitt syfte med den här uppsatsen var att belysa och problematisera Nybyggarnas bild av hemlösa. Det gjordes utifrån ett antal frågeställningar gällande hur de hemlösa och deras situation skildras samt hur de påverkas av teveprogrammets makt. För att återgå till Faircloughs tredimensionella modell på sidan 17 och mitt användande av den har min analys främst rört sig mellan text- och samhällslig nivå. På textnivån har det talade stått i fokus vilket analyserats i form av vad det har för betydelse och varför det sades. Jag har sedan försökt lyfta analysen till den samhällsliga nivån och se mitt material i ett bredare sammanhang och perspektiv. Utifrån studien följer nedan mina tre huvudresultat:

Offerbilden

Samtidigt som teveprogrammet ger bilden av att de hemlösa själva är ansvariga för sin livssituation skildras de motsägelsefullt nog också som offer utan någon som helst makt. Detta eftersom offerbegreppet vanligtvis brukar innefatta att man råkat ut för någonting man inte själv kunde rå för. Förutom att det som sägs talar för offerbilden är också den dämpade ljussättningen, kameravinklarna och de bilder som visas när den hemlösa berättar sin historia bidragande faktorer. Som betraktare får man intrycket av att programledaren tycker synd om de hemlösa och därför vill hjälpa de till ett bättre och värdigare liv. Det smittar av sig och gör att man själv känner likadant, att det är synd om dem och att de inte förtjänar att leva som de gör. Om den här bilden av de hemlösa som offer inte hade varit så tydlig tror jag man hade sett på Nybyggarna med lite andra ögon. Nu blir det nästan som att tittaren försöker ursäkta t.ex. deras inbrott, skadegörelse och fängelsestraff med att det är synd om dem. I annat fall hade tankarna kanske mer gått i banor av att de fik skylla sig själva och att inbrott eller skadegörelse är handlingar som aldrig är okej. När det gäller någon det är synd om känns det generellt som att toleransnivån gällande vad man får och inte får göra är något högre just på grund av att det kan bortförklaras med att det är synd om personen ifråga. Offersituationen blir allra tydligast i relationen till drogerna och missbruket där det i teveprogrammet beskrivs som någonting farligt som det är väldigt lätt att fastna i. Tillsammans med den del av forskningen som säger att alla människor strävar efter att förändra det normala medvetandet och att missbruk är en sjukdom som kan drabba vem som helst så länge man exponeras för det (Courtwright, 2005) ges intrycket av att alla kan bli missbrukare. Visserligen skildras de hemlösas tuffa barndom men trots att det är en bidragande faktor till hur deras liv som vuxna ser ut förmedlas alltså ändå drogmissbruk som någonting vem som helst kan råka ut för.

Avsaknad av bekräftelse och tillhörighet

Bostad och någonstans att ta vägen ter sig i programmet som något väsentligt för människor eftersom det egentligen är vad hela programidén utgörs av. Trots det upplever jag det som en förenkling och att det egentligen verkar handla om någonting annat och djupare. Att känna samhörighet, få känna sig behövd och att få beröm för vad man gör. Teveprogrammet framställer det på olika sätt som att de hemlösa saknar bekräftelse och tillhörighet. Det gäller både i relation till samhället samt till vänner och familj. De står utanför samhället och är inte delaktiga på samma sätt som andra människor, bland annat eftersom de saknar både arbete och bostad. Många av de hemlösa beskriver hur deras destruktiva liv har gjort att de tappat tron på sig själva och att självförtroendet är kört i botten. Det är vad som händer om man aldrig får känna sig värdefull och respekterad. Visserligen kan hemlösa kanske känna samhörighet med andra i liknande situationer men det destruktiva levnadssättet medför, enligt Nybyggarnas hemlösa, svårigheter att lita på andra människor. Att många av de också i barndomen blivit svikna av olika personer i sin omgivning gör det desto svårare att känna tillit. En sund gemenskap präglas av tillit och respekt vilket ett drogfritt liv i den ombyggda ladan verkar kunna medföra. En bidragande faktor till svårigheten att ta sig ur ett missbruk och att inte återfalla är just ensamhetskänslan. För att kunna sluta med droger krävs att man klipper alla band med sitt tidigare umgänge vilket är väldigt svårt eftersom man då plötsligt blir ensam, utan det liv man känner till. Nybyggarna verkar utgå från den arbetsmodell där bostaden betraktas som ett mål, bostad först. De hemlösa får först någonstans att bo för att i ett senare skede kunna ta tag i sina problem. Det ter sig som en bra modell mot bakgrund av det Albrekt och Rundqvist (2002) skriver gällande att hemlösa för att överleva måste ägna mycket tid åt att t.ex. leta efter mat och kläder. För att kunna tänka på någonting annat, som sitt missbruk, måste de för oss andra naturliga bitarna falla på plats förs. Därför kan en bostad och tryggheten det innebär vara ett första steg i att överhuvudtaget kunna tänka på någonting annat.

Missbrukarbilden

Alla hemlösa i Nybyggarna har en missbruksproblematik som skildras som orsaken till hur deras liv ser ut. Ingen av dem vill egentligen hålla på med droger och svårigheten att sluta vittnar de alla om, vilket också programmet framställer på ett tydligt sätt. Motsättningen är alltså att de vill sluta men inte kan. Man skulle kunna säga att de är någon de egentligen inte vill vara. Ingen människa strävar nog efter att bli missbrukare och det är säkerligen heller ingenting man egentligen vill fortsätta vara när man väl trillat dit. Trots att viljan finns att

sluta vittnar Nybyggarna om att det många gånger inte räcker när suget blir för stort. Även om allt som betyder något för en står på spel verkar det inte alltid räcka till i dragkampen med drogerna. Som en del i förändringen från missbrukare byggs boenden, vilket resulterar i att teveprogrammets hemlösa går från ett liv på gatan där de i princip inte ägt mer än de kunde bära med sig till att inom loppet av några dagar ha ett eget hem med allt vad det innebär. Jag föreställer mig att den omställningen måste ha varit väldigt stor vilket kan ha bidragit till viss förvirring och osäkerhet. Från att varje dag ha behövt fokusera på att hitta mat och någonstans att sova ska de nu istället klara av att bo kollektivt och arbeta som ”vanliga” människor. Utifrån detta perspektiv ökar förståelsen för t.ex. Linneas förvirring och motstridiga känslor till om hon ska fortsätta droga eller inte.

Fortsatt forskning

Bot bakgrund av min studie hade det varit intressant att vidare analysera och undersöka om Nybyggarnas hemlösa verkligen blev hjälpta och kunde ta sig ur sitt missbruk. Enligt Kanal 5:s hemsida är ett uppföljningsavsnitt under inspelning vilket kommer sändas den 16 januari och svara på en del frågor gällande just vad som hände sedan.

Referenser

- Albrekt, Sara-Lisa & Rundqvist, Jessica (2002). *Detta önskar jag inte min värsta fiende: en intervjustudie av upplevelsen av att vara hemlös*. Lund: Institutionen för psykologi, Univ.
- Aspers, Patrik (2007). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. 1. uppl. Malmö: Liber
- Blid, Mats (2008). *Ett folkhem för alla?: kommunala insatser mot hemlöshet*. Diss. (sammanfattning) Sundsvall: Mittuniversitetet
- Boréus, Kristina (2011). Diskursanalys. I Göran Ahrne & Peter Svensson (red): *Handbok i kvalitativa metoder*. 1. uppl. Malmö: Liber
- Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Johanneshov: TPB
- Börjesson, Mats (2003). *Diskurser och konstruktioner: en sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur
- Courtwright, David T. (2005). *Drogernas historia*. [Ny utg.] Lund: Historiska media
- Hansen Löfstrand, Cecilia (2005). *Hemlöshetens politik: lokal policy och praktik*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet
- Hörnqvist, Magnus (1996). *Foucaults maktanalys*. Stockholm: Carlsson
- Hörnqvist, Magnus (2012). *En annan Foucault: maktens problematik*. Stockholm: Carlsson
- Knutagård, Marcus (2009). *Skälens fångar: hemlöshetsarbetets organisering, kategoriseringar och förklaringar*. Diss. Lund: Lunds universitet
- Socialstyrelsen (2010). *Hemlöshet – många ansikten, mångas ansvar*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2011). *Hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden 2011*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Svensson, Kerstin (red.) (2007). *Normer och normalitet i socialt arbete*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Swärd, Hans (1998). *Hemlöshet: fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma?*. Lund: Studentlitteratur

Swärd, Hans (2008). *Hemlöshet*. Lund: Studentlitteratur

Thörn, Catharina (2000). "Utan hem – utanför samhället?". I Weddig Rundquist & Hans Swärd (red.): *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlsson

Vetenskapsrådet. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> (Hämtad 2013-01-17)

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur